

והעמידו תלמידים הרבה - מוסדות ממיינים

במשך כל השנים בהם ניהלתי מוסדות חינוך, נדרשתי לשאלה הכבדה בנוגע לקבלת תלמידים או סילוק תלמידים מהישיבה ומבית הספר.

הקונפליקט הזה מלווה את מערכת החינוך שנים רבות, ובפרט בחינוך הדתי שיש בו מוסדות שהוקמו כך שתוכנית הלימודים ותנאי הקבלה לא מתאימים לכולם, וכך נוצרו מוסדות שבהם תלמידים רבים עברו מבחני קבלה ורק מעט, המצטיינים התקבלו.

אחת ההכרעות הקשות העומדות בפני ראש ישיבה, ר"מ, מחנכים ומורים היא השאלה, האם ומתי להוציא תלמיד/ה ממסגרת תורנית כמו ישיבה, אולפנה, וכדו'?

האחריות היא כפולה. גם כלפי התלמיד המוצא, וגם כלפי התלמידים אשר ממשיכים ללמוד. האם אכן מוצא כל הדרכים לפני שהוצא התלמיד? האם אכן הוא עבר את כל "הקווים האדומים"? מצד אחד הישארותו עלולה להזיק לו ולחברה, ומצד שני הוצאתו עלולה לדרדר את מצבו! שאלות קשות אלו ואחרות מלוות את העוסקים בחינוך.

בנוסף יש לברר, האם זה נכון להקים מוסדות חינוך המיועדים לתלמידים מצטיינים, לימודית/רוחנית, או מתפקידנו לקבל את כולם, ולעודד מוסדות המקיימים אינטגרציה, ומקבלים את מגוון התלמידים הלומדים באזור?

בגמרא (בבא בתרא כא ע"א) מובאת ברייתא המסבירה את השתלשלותה של התקנה לפתיחת מוסדות חינוך ציבוריים:

אמר רבי יהודה אמר רב: ברם זכור אותו האיש, ור' יהושע בן גמלא שמו, שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל. שבתחילה, מי שיש לו אב, מלמדו תורה: מי שאין לו אב, לא היה למד. מאי דרשו ביה? "ולמדתם אותם" (דברים יא, יט) - ולמדתם אתם. התקינו שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים. מאי דרוש? "כי מציון תצא תורה, ודבר ה' מירושלים" (ישעיהו ב, ג). ועדין, מי שיש לו אב, היה מעלו ומלמדו; מי שאין לו, לא היה עולה ולמד. התקינו שיהיו מושיבין בכל פלך ופלך.

ר' יהושע בן גמלא לא מתכוון לפטור את האב מחובתו לדאוג לחינוך בנו. הדרשה המוזכרת "ולמדתם אותם" - ולמדתם אתם, נשארת במקומה. שו"ע יור"ד רמ"ה - מצות עשה על האיש ללמד את בנו תורה. ואם לא למדו אביו, חייב ללמד לעצמו. חידושו של ר' יהושע בן גמלא הוא שיש חובה ציבורית להקים מוסדות חינוך בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר. כך כתב הרמב"ם (הל' תלמוד תורה ב, א):

מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר. וכל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן, מחרימין את אנשי העיר עד שמושיבין מלמדי תינוקות. ואם לא הושיבו, מחרימין את העיר. שאין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן. מטרת מוסדות אלו היא ללמד תורה גם את מי שאין לו אב, וגם את מי שאביו אינו יודע או אינו יכול (מחוסר זמן, למשל) ללמדו.

הדרכת חכמים

בענין מיון תלמידים כתנאי לקבלתם למוסד חינוכי ישנם מספר מקורות הנראים כחולקים.

בחלקם נראה שחז"ל לא תמכו במוסדות סלקטיבים וממקורות אחרים עולה שחז"ל תמכו במיון תלמידים, והדגישו שאין ללמד תורה אל כולם.

- משנה באבות פרק א' א:

“משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע....הם אמרו שלושה דברים - הוו מתונים בדין, **העמידו תלמידים הרבה** ועשו סייג לתורה”. משמע שיש חיוב ללמד כמה שיותר תלמידים ולא למנוע מתלמידים ללמוד במוסד חינוכי, אלא לקבל את כולם.

- אבות דרבי נתן פרק ב' ט:

“והעמידו תלמידים הרבה שבית שמאי אומרים, אל ישנה אדם אלמי שהוא חכם ועניו וכן אבות ועשיר. ובית הלל אומרים, לכל אדם ישנה. שהרבה פושעים היו בהם בישראל, ונתקרבו לתלמוד תורה, ויצאו מהם צדיקים וחסידים וכשרים:”

מדברים אלו עולה מחלוקת קיצונית בין ב"ש לב"ה, שב"ה דורש לקבל

את כולם ואילו ב"ש מגביל את הכניסה לבית המדרש רק לראויים לכך. גירסה נוספת לשיטת ב"ה: "ב"ה אומרים לכל אדם. משל למה הדבר דומה? לאשה שהיא מושבת תרנגולת על הביצים, מתוך הרבה היא מוציאה מעט ומתוך מעט אינה מוציאה כלום".

בנוסף זה אפילו לא מובעת התקווה של תיקון הרשעים, אלא שיקול תועלתי בלבד. ככל שרבים התלמידים כך הסיכוי שמתוכם יהיו יותר שיצליחו.

מימרא נוספת בנושא, היא המחלוקת הידוע בין ר"ג לרבי אלעזר בין עזריה, שר"ג העמיד שומר לכניסה לבתי המדרש והכריז שרק תלמיד שתוכו כברו יכול להכנס וכרבי אלעזר עלה לנשיאות הוא סילק את השומר מבית המדרש.

• ברכות כח

"היינו דקאמר ר' אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא בן שבעים שנה תנא אותו היום סלקוהו לשומר הפתח אונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס שהיה ר"ג מכריז ואומר כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי א"ר יוחנן פליגי בה אבא יוסף בן דוסתאי ורבנן חד אמר אתוספו ארבע מאה ספסלי וחד אמר שבע מאה ספסלי הוה קא חלשא דעתיה דר"ג אמר דלמא ח"ו מנעת תורה מישראל אחזו ליה בחלמיה חצבי חיורי דמליין קטמא ולא היא ההיא ליתובי דעתיה הוא דאחזו ליה".

ומקור נוסף העוסק בנושא זה, נוגע לכך שאל לו למלמד ללמד תורה לתלמידי שאינו הגון.

• איתא בגמרא חולין קלג, א:

"אמר רב יהודה אמר רב, כל השונה לתלמיד שאינו הגון - נופל בגיהנם, שנאמר (איוב כ, כו) 'כָּל חֹשֶׁן טָמוֹן לְצַפּוֹנָיו תִּתְּקַלְהוּ אִישׁ לֹא נָפַח יָרַע שְׂרִיד בְּאֶהָלוֹ', ואין שריד אלא תלמיד חכם, שנאמר (יואל ג, ה) 'ובשרידים אשר ה' קורא', אמר רבי זירא אמר רב, כל השונה לתלמיד שאינו הגון כזורק אבן למרקוליס, שנאמר (משלי כו, ח) 'כְּפָרוֹר אֶבֶן בְּמַרְגָּמָה כֵּן נֹתֵן לְכִסִּיל כְּבוֹד', וכתב (שם יט, י) 'לא נאֶהָל לְכִסִּיל תַּעֲנוּג'".

הגמרא מדמה את ההוראה לתלמיד שאינו הגון לזריקת אבן למרקוליס, עבודת אלילים שדרך עבודתה היא בהשלכת אבנים לעברה, סקילת האליל, מעשה שבמבט ראשון נראה חסר משמעות או אפילו חיובי, אך זהו מעשה הפולחן, והכוונה החיובית של זורק האבן הופכת לפעולה שלילית, כך גם הוראה לתלמיד שאינו הגון, הנראית במבט ראשון כמעשה תמים וחיובי, אך היא עלולה להיות מעשה שלילי שיש בו ביזוי התורה, ע"י הפגיעה ברב ובלומדי התורה וע"י חימושו של התלמיד שאינו הגון בידע ובתארים שבהם יעשה לאחר מכן שימוש שלילי.

נבאר מקורות אלו, וננסה לברר מהי הדרך המומלצת על פי חז"ל.

משנה באבות -

אומר הברטנורא-והעמידו תלמידים הרבה - לאפוקי מרבן גמליאל דאמר [ברכות כ"ח ע"א] כל תלמיד שאין תוכו כבדו אל יכנס לבית המדרש, קמ"ל שמלמדין תורה לכל אדם ואין צריך לבדוק אחריו. ובלבד שלא יהיה ידוע מענינו שמעשיו מקולקלים וסאני שומעניה.

אי נמי אשמועינן [יבמות ס"ב ע"ב] שאם העמיד תלמידים בבחורות יעמיד תלמידים בזקנותו:

מבאר הברטנורא -המשנה באבות אינה כשיטת ר"ג ברכות, שר"ג הגביל את הכניסה לבית המדרש, אבל מוסיף ואומר שתלמיד שידוע שמעשיו מקולקלים ניתן למנוע ממנו להכנס לבית המדרש, ומבאר פירוש נוסף לדברי המשנה, האומרת להעמיד תלמידים הרבה, שיש ללמד גם בזקנותו, ולהעמיד תלמידים, כר"ע שהתחיל ללמד שוב לאחר שתלמידו מתו במגיפה.

המאירי מבאר "והעמידו תלמידים הרבה- כלומר שירבו בישיבה כדי שיעמידו תלמידים הרבה ולא תהא תורה משתכחת ולא ידקדקו יותר מדאי שלא להושיב בפניהם אלא בעלי תריסין אלא יסבירו פנים לכל הבא לפניהם שהעצים [ה]קטנים מדליקין לגדולים ולא אמרו שלא ישנה אדם לתלמיד שאינו הגון חולין קל"ג א' אלא במי שמדותיו מגונות שזה בודאי ראוי להרחיקו הרחקה יתירה".

עולה מדבריו שמשנה זו אינה כשיטת ר"ג, וצריך לשאוף ולהכניס תלמידים רבים לבית המדרש ללמוד תורה, ומוסיף המאירי ואומר שכיתה הטרוגנית מוסיפה להעמקה, שהקטנים לפעמים הם אלו שמדליקים את הגדולים

וגורמים להם להעמיק יותר בלימוד. ורק תלמיד שיודעים עליו שמדותיו מגונות, ניתן להרחיקו.

הרשב"ץ- "והעמידו תלמידים הרבה. שלא כדעת בית שמאי שהיו אומרים אין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון צנוע וכשר וירא שמים כמו שהוא נזכר באבות דר' נתן וכן היה אומר רבן גמליאל כל תלמיד שאין תוכו כבדו אל יכנס לבית המדרש אבל בית הלל אומרים מלמדים לכל אדם.

וכן כשהושיבו ר' אלעזר בן עזריה והעבירו ר"ג נסתלקו שומרי הפתח ונכנסו הכל ואתוספו כמה ספסלי ההוא יומא בבי מדרשא כמו שהוא מוזכר בפ' תפלת השחר.

ומה שאמרו השונה לתלמיד שאינו הגון נופל בגיהנם והוא כזורק אבן למרקוליס שנאמר כצורר אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד.....כמו שהוא מוזכר באחרון מברכות וראשון מתענית זה הוא בתלמיד שמעשיו מקולקלים וסאנו שמעניה אבל סתם בני אדם אין צריך לבדוק אחריהם ועל זה הזהירו להעמיד תלמידים הרבה.

וזה כולל שתי אזהרות האחת להעמידם הרבה בישיבה אחת מאה בשביל שיצאו עשרה עשרה כדי שיצאו שנים, שנים כדי שיצא אחד וכן אמרו במדרש קהלת אלף שנכנסו לבית המדרש יצאו מהם מאה בעלי מקרא, עשרה בעלי משנה א' בעל תלמוד וזהו שנאמר אחד מאלף מצאתי, וכן אמרו למה הדבר דומה לאשה שמושבת התרנגולת על הביצים מתוך הרבה מוציאה מעט מתוך מעט אינה מוציאה כלום, וכבר נכנס הלל לב"ה ואמר להם תלמידי ישנן כולן אמרו לו הן חוץ מקטן שבהם אמר להם יבוא אותו קטן שעתיד הדור להתנהג על ידו נכנס אותו קטן והוא רבן יוחנן בן זכאי.

העולה מדבריו- שמשנה זו היא אליבא דב"ה ולא כב"ש, וחובה קדושה להרבות בתלמידים, וכראיה הוא מביא את שיטת רבי אלעזר שסילק את השומר מבית המדרש.

ומוסיף ואומר שהסיבה שצריך להרבות בתלמידים היא שמתוך מאה שנכנסו לבית המדרש יצא אחד מובחר מאוד, אך אם מתחילים במעט תלמידים ייתכן שנפסיד את היחיד המובחר שבהם.(כפי נוסח ב' באבות דרבי נתן)

ובנוסף לכך יש להרבות בתלמידים תמיד גם בזקנותו כפי שר"ע לימד גם לאחר שמתו במגפה 24 אלף תלמידים. (יבמות סב).

האם יש תלמידים שמותר למנוע מהם להכנס לבית המדרש? - עונה על כך הרשב"ץ - כן, אך רק בתלמידי שידוע עליו שמידותיו מקולקלות מאוד, אך בסתמא אין לבדוק אחריהם.

אך עדיין קשה להבין את הסוברים שיש למנוע מתלמידים להכנס לבית המדרש? הייתכן שנמנע מילד / נער להכנס לבית המדרש בגלל מעשים שהוא עושה בנערותו, הרי אם נמנע ממנו להכנס לבית המדרש לא נועיל לו, ובודאי שהוא לא יתקדם וישפר מעשיו?! וכי מה יהיה על אותו נער? הוא יסתובב ברחובות בחוסר מעש?

לכן נראה לי לומר - ש"ג לא מנע מתלמידים צעירים להכנס לבית המדרש וללמוד תורה, כי עיננו רואות כמה החיבור לתורה מרומם בני נוער, גם כאלו שנראו לנו כרחוקים מאוד מחיבור לתורה. ר"ג מנע מאנשים בוגרים שמידותיהם מקולקלות להכנס לבית המדרש, אך מי שעדיין לא למד כלום, או למד מעט, ובמיוחד בתלמיד צעיר, אין לדקדק יותר מידי ויש לקיים בהם את דברי ב"ה ואת הנהגתו של ר"א בן עזריה. וכך ראיתי מביא בפסקי תשובות יור"ד בשם החזו"א שלא אמרינן תלמיד שאינו הגון אלא מגיל 17-18.

הרב משה פינשטיין נשאל שאלות קשות בנוגע לתלמידים הגדלים בבתיס רחוקים מאוד מתורה ומצוות.

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג סימן עז ד"ה ג' ובדבר

ובדבר ילדים שאמם נתגרשה מבעלה והלכה לגור עם גוי, שמישהו הכניסם לביתו ושלחם לשיבה, ואחרים טוענים שאין לו אחריות עליהם, הנה הצדק עם זה שהכניסם, שכיון שהם ילדי יהודים מחויבין כל ישראל ללמד עמם תורה אף אם לא ישמרו דרך התורה, שבשביל חשש דלמחר אין לבטל החיוב דלמוד התורה עם תשב"ר =תנוקות של בית רבן=, אבל כל זה אם אין מזה קלקול לילדים אחרים, דאם יש קלקול ח"ו לאחרים, אין להניחם ללמוד בהישיבה. ידידו, משה פינשטיין.

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ב סימן עג ד"ה נשאלתי מרב

נשאלתי מרב אחד אם יניחו לבן הנולד לישראלית הנשואה לנכרי לקראו לתורה ביום הבר מצוה שלו, והשבתי שאף שפשוט שיש להבן דין ישראל לכל דבר לרוב הראשונים שהלכה כמותם ויש ממילא חיוב

ללמדו תורה ולחנכו במצות, אבל למעשה אם עדיין אמו ברשעתה עומדת ודורה עם הנכרי ומופקרת לכל האיסורין ומתחנך הבן אצלם יש למיגדר מלתא בכל האפשר שלא יקראו אותו לתורה ביום הבר מצוה שלו ולא יעשו איזה שמחה שם, וכן היה טוב שלא לקבלו ללמוד בהת"ת מאותו הטעם למיגדר מלתא, ורק כשתפרד האם מהנכרי יש ללמדו כדן ולקראו לתורה ולעשות שמחה ביום הבר מצוה שלו. ואם יש חשש שיתקלקלו ילדים אחרים עי"ז שיקבלוהו בהת"ת אסור גם מדינא. משה פיינשטיין.

העולה מדבריו שבמצבים קיצוניים יש למנוע מתלמיד להכנס לשיבה, ומכלל לאו אני שומע הן, שבמצבי ביניים חובה קדושה לקבל כל תלמיד, וכי מי ילמד אותם תורה? מי יחנך אותם? וחס וחלילה אנו עלולים למנוע תורה מישראל!

רמב"ם (בפ"ד מהל' תלמוד תורה ה"א): אין מלמדים תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו, או לתם, אבל אם היה הולך בדרך לא טובה, מחזירים אותו למוטב, ומנהיגים אותו בדרך ישרה, ובודקים אותו, ואח"כ מכניסים אותו לבית המדרש, ומלמדים אותו תורה, אמרו חכמים כל השונה לתלמיד שאינו הגון הרי הוא כאילו זורק אבן למרקוליס וכו'. וכן פסקו הטור ומרן הש"ע ביו"ד (סי' רמו ס"ז).

רבים מתייחסים לרישא של דברי הרמב"ם "שאין מלמדים אלא לתלמיד הגון או לתם...",

אך הרמב"ם ממשיך ואומר שתלמיד שאינו הגון לא מזניחים אותו, לא "זורקים אותו", יש לנו אחריות עליו, יש אחריות להחזירו למוטב, ואח"כ מכניסים אותו לבית המדרש. ז"א שאין מציאות בה הציבור מסיר את אחריותו.

מלבד מקרה קיצון שמדובר בתלמיד המחטיא את הרבים ממש, ואז מותר ואף חובה להוציאו מהמוסד, "היזקא דרבים שאני". ומנסיוני, מעטים הם בני הנוער שנכנסים בגדר של, "מחטיאי הרבים", ואם יש תלמיד שנכנס לגדר הזה, על פי רוב אם מדברים איתו על כך שבמידה ויתברר שהוא פועל להדיח תלמידים מדרך טובה הוא ייענש והנהלת המוסד תיאלץ לסלקו, הוא ישוב מדרכו הרעה.

ולכן נראה לי, היות שפעמים רבות הפערים התורניים בין התלמידים אינו גדול, ע"פ רוב אין הצדקה להקמת מוסדות ממיינים תורניים, אלא יש

להקים מוסדות גדולים הנותנים מענה לכל תלמידי האזור, ובמוסדות אלו ייתכן שתהיה הצדקה להקים מסלולים תורניים לבחירה, כדי שאלו יתפרנסו זה מזה, אך גם אז יש לנקוט בזהירות רבה.

אך אם יש ישיבה שהיא מאוד תורנית, עם שעות רבות מאוד בקודש, עושים שם בגרות מינימלית, והתלמידים שם לדוגמא: לא מחזיקים פלאפונים.

אז ייתכן שיש הצדקה לחנך תלמידים אלו בישיבה נפרדת.

בכל דור ובמיוחד בדורנו, שפוק חזי שרבים מחפשים קירבת אלוקים ולצערנו רבים גם מתרחקים, המחנכים, המנהלים וראשי הישיבות צריכים לשים נגד עיניהם את דברי הגמרא בסנהדרין צא:

אמר רב יהודה אמר רב: כל המונע הלכה מפי תלמיד - כאילו גוזלו מנחלת אבותיו, שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, מורשה היא לכל ישראל מששת ימי בראשית.